

Gyémánytatak kisasszony. Kleines chinesisches Theater im Nationaltheater.

Von Aurel Milloss.

Das ungarische Nationaltheater führte im September dieses Jahres das chinesische Märchenspiel Hsiungs, des Presseattachés der Londoner chinesischen Gesandtschaft auf. Der Autor erläutert die künstlerischen Gesichtspunkte, die er als Spielleiter der Produktion verwirklicht hat. Es kann nicht die Aufgabe eines europäischen Theaters sein, die Art der chinesischen Schauspielkunst genau zu kopieren, sondern es müssen gewisse Konzessionen zugunsten den Publikums gemacht werden. Die undekorierte Bühne und der Mangel an Requisiten erschwert die Arbeit des europäischen Schauspielers ungemein, auch die überspitzte Stilisierung der Bewegung ist ihm ungewohnt. In den Rahmen der Regiekonzeption Anton Némeths baute Milloss die choreographische Lösung der Bewegung harmonisch hinein und diese wurde von den Künstlern des Nationaltheaters mit überraschender Körperkultur durchgeführt. Die Schauspieler bauten auch den schauspielerischen Inhalt des Stückes weiter aus.

JÁSZAI MARI LELKE

Távoli és idegen Jászai Mari hangja, mikor még csak indul az életbe. — ahogy őt nem régen megjelent első szerelmes leveleiből ismerjük, — bizonytalan és gyerekesen rekedtes ez a hang, és olyan szokatlan, hogy csaknem bántónak találták némelyek a könyvet, mely zsenge írásait bemutatta. Nagyon is kezdetiek s nem látjuk benne a későbbi nagy tragikát, — mondták.

Pedig első betűvetéséből s első érzelmi dadogásából egyaránt kibontakozik a nagyszabású lélek, akit később megismertünk. Komolyak és érettek ezek a levelek. S lehet-e ennél biztatóbb ígélet a jövőre és nemesebb érték a jelenre nézve?

De még szerelmes magatartását férje, a kis Kassai iránt is méltatlannak és túlságosan alázatosnak vélték, — s ugyan mit szerethetett rajta? — volt a kétkedő kérdés.

Pedig mégis evvel a nagy, gyermeki rajongással kezdte meg Jászai Mari érzelmi életét és ez a rajongás nem vált szégyenére.

Nem véletlen, hogy kik fognak egymással kezét, ily felkiáltással: „Tetszel nekem! Kedvemre vagy!” A testvér talál itt rá a testvérré. „Mert a léleknek is meg van a maga nehézkesi törvénye, — írja naplójában Jászai, — melynél fogva odailleszkedik, ahová kívánczik.” S ez a becsvágyó, fiatal leány odailleszkedett Kassai mellé, a kényes és érzékeny színésztárs mellé, aki — szerinte — „nem a hétköznapi emberé”, kinek otthona csupa könyv és a jelleme: úri tisztaság és rend.

Ebben találtak ők egymásra pályájuk kezdetén, hogy közös élet-ideáljaik voltak; közös céljuk: az ember és a művészet minél tökéletesebb kiformalása.

Jászait tulajdonképen úgy kell elképzelni, mint aki örökösen tisztó-

gat magában és maga körül. „Mert a tisztaság jó dolog. Jó, édes, jó”, — mondja s valósággal szürcsöli ezt az édességet. Lakása ragyogott s ő maga beleilleszkedett ebbe a ragyogásba. A tisztaság szépérzékét szolgálta. „A szép, a nagyszerű utáni szomjaim — elolthatatlanok, — mondja. — S érzem, hogy a legjobbakkal rokon a lelkem, a tisztával, a tudóssal, az igazzal. Bizonyos, hogy a tisztá az én atyámfia.” Ugy képzeli, hogy a rút és rossz, csak mint idegen elem vegyült a tettei közé és mindig undort hagyott benne hátra. Különös elszántság is kellett hozzá, hogy mint különlegességet elkövesse.

A magát szigorúan bíráló hangba érdekesen vegyül bele a szépités és mentegetőzés lírája.

De a szépérzék nemcsak pihentető, hanem hajtó érzelem nála. S kegyetlen tevékenységre sarkallja. Az ő elképzelése szerint az ember nem született tiszta, kicsi pólyásnak, hanem inkább valami „bűnhalmaz”-nak s ebből kell magát kérlelhetetlen szigorral felküzdenie. „Amióta eszemet tudom, igyekszem, erőlködöm, nem szűnök meg, magamat javítani, tisztítani, fölemelni. Önmagamból kiforrni!” — mondja. „Mindig tanulok, elégedetlen vagyok magammal, erőszakolom testemet, lelkemet; nem hiszem, hogy jól van, amit mondok, amit teszek; mint egy szigorú őrszem követem, figyelem minden tetteimet és leszidom magamat minden léhaságért, épen úgy, mintahogy szorosabbra rántom miderem madzagját minden évés után; pedig hát ez az igazi tortúra.”

De nem riad vissza tőle. Sőt ez lelkesíti még csak igazán. Szenvedéllyel üldözi magát. Sportszerűen. Mintha ki akarná kergetni magából azt a lényt, akivel elégedetlen. „Mert az már túrhetetlen kín, hogy egy olyan lényt hordozok magamban, akit utálok, egy olyan lény cselekszik értem, akinek minden tettével elégedetlen vagyok... Akivel nem tudok békeességben élni, — pedig magammal vagyok a legtöbbet.”

Valóban megható ez a túlzott s mégis infantilis elégedetlenség! Ő maga jegyzi meg különben, hogy a természet nemcsak a szépséget, hanem a lelkiismeretet is egyenletesebb porciókban oszthatná szét.

S mert heves és szenvedélyes természete nagy kísértéseknek teszi ki, megtorló érzések járnak nyomában. „Valami nincs jól, valamiért büntetés jár.” S ezt szükség esetén ki is méri magára. Naplójában ezt olvassuk: „Büntetésből azt szabtam ki magamra, hogy a hegyről le egészen az ipolyi hámorig jó három órát forró napon jöttem egyedül.” Kis gyermek, aki önként térdel a sarokba s duzzogva kér bocsánatot.

Énjét ketté szakítja: művészire és nappalira. S egyik főbecsvágya, hogy a nappali emberből teljesen kigyomlálja a színészt. Ehhez úgy leegyszerűsítene magát, hogy szinte még az ellágyulást sem engedélyezné. Aszkéta egyszerűséget az érzelemben, — ez a program. „Tegnap is ott a páholyban a szavalás végén vagy elbőgi magát ez a buta pozőr itt bennem, holott egy kis akarattal lenyelhettem volna azt a sírást.” — De talán nem is volt póz ez a meghatódás, talán az elfojtás lett volna inkább az, mert nem felelt meg igazi érzelmének, mely ebben a pillanatban könnyeket kívánt. Ideálja az érzelemmentesség? Azt hiszi, a meztelen egyszerűség lehet csak őszinte? Máskor meg az érzelemre való képesség magát az életet jelenti nála.

S vajjon valóban tetszhetett volna magának egészen kopár egyszerűségében? Hiszen az ő eszményképe Szent Ágoston. Nem a természet-től egyszerű az, ami őt megkapja, hanem a leegyszerűsített. Az egyszerűbe belesűrített komplikáltság. A sok az egyben, a tiszta a bűn ragyogásában, a megtért, de vétkezett. Az ő ideálja olyan Jászai Mari, aki felmagasztosodik, megtisztul, megfényesedik. Széchenyi lelkiismerete bele oltva Jászai Mariba. S még nagy ideálján is túl akarna tenni önmegvetésben. Mégis ugyanakkor érzi, hogy itt valami büszkeség van a szerénységben s elmondja, hogy Széchenyit hogy vigasztalta meg a püspök-barátja. „Barátom, te kevély vagy! Nagyon is sokat képzelsz magadról, erődről, hatalmadról, ha azt hiszed, hogy egymagad egy nemzetet romlásba vagy képes sodorni. Nemzetedet saját magában élő csirái sodorták kikerülhetetlen végzete felé. Nyugodj meg, a kevélység is bűn.“

Jászai is megnyugszik. Kevélysége nem gyötri mindig. Megsegití őt ebben az összehasonlítás embertársaival. „Az emberek föl sem bírnak látni abba a tisztaságba, ahová én — és mennyi küzdelem árán — felvergődtem. És ha tudnák, milyen jó idefönn a tiszta levegőben, milyen jó és milyen kényelmes. Nekem már magáért a szépért tetszik a feddhetetlen viselkedés, Hát még a kényelemért. A legnagyobb kényelem. A legfényesebb uraság becsületesnek lenni. Boldog, aki teheti!“ S ép ezért a hazugság — szerinte — a legundorítóbb a művelt emberben, mert ez: hazugság: jóllétért, a fölöslegért.

Tisztasági mániáját szinte groteszkül jellemzi egy budakeszi útja alkalmából: „Mert amint megy a faluba, valami szokatlan, ünnepi, kellemes, jó érzés támad a szívében, olyan érzés, amit keresgélve emlékeiben, mindig akkor talált meg, amikor először volt valakivel. Elgondolkodik rajta: mi lehet? Igen, ezt az érzést a büntetlenség szüli. Itt ezen a helyen új volt. Itt még semmit sem vétett, sem maga, sem más ellen. „Sem egy gyomorrontást, sem ízléstelenséget nem vethetek a szememre még, és ez nekem öntudatlanul is jól esik... Mert csodálatos is vagyok én ezzel a makulátlanságra törekvéssel...“

Igy lett annyira „makulátlan“ Mária. S ezek után, ugy-e, nem fog minket meglepni, ha felfedezi Tolsztojt. Nem vallásos műveit, hanem a „Háború és béké“-t.

„Milyen igaz barátommá lett! Hogy oktattott! Hogy vezetett! Hogy szeretett! Hát én őt! Nem képzeltem, hogy könyvön keresztül írók így, ennyire meg lehet szeretni, és ilyen eleven, friss hálát lehessen érezni iránta!

Mintha egy szerető apa kézenfogott volna és az én mindennapi, homályos és tüskés útamon, melyen kínosan tapogatózva botorkáltam, átöröpített volna a világosságra. Olyan könnyű volt a veleutazás és olyan szép!

Magasan szálltunk a tiszta világosságba!...“

A lelkiismeretfurdalás kétféle fajtája kínozza Jászait: a cselekvésé, amit elkövetett, s a mulasztásé. Mintha korbáccsal állna valaki a háta mögött s örökösen munkára serkentené. A Szépművészeti Múzeum Zügel-képén látható juhászokhoz hasonlítja magát, mely — rettentő

hőségben, míg a nyáj elfeküdt, s a juhász sincs sehoh, — szembe néz velünk a képből, aggodalmas felelősségterhes nézéssel, összeráncolt homlokkal, összehúzott szemöldökkel. A szügye remeg az izgalomtól, egész testén a buzgalom, a készség, az aggódó kötelességérzet vibrál; csak ehhez az egy lényhez tudom magamat hasonlítani, aggódó felelősségterhes, sárga szememmel. Szegény, remegő, sárga szemű kuvasz!”

Hogy meg van tőle hatva! Most igazán megelégedett magával! Ó, a megkínzott, ki mindig úgy érzi, mintha a születésével egy rettenetes kötelezvényt írt volna alá a sorsnak, hogy rendet teremtsen a földön és meggyógyítson minden bajt. „Csak a színpadon pattant le szívemről, — mondja, — ez a szorító abroncs. Csak a színpadon voltam boldog.“

Eppen ezért egész lényét a benne élő színész szolgálatába állítja. Annak a számára műveli magát, annak tanul, s kedves naivitással elhitteti magával, hogy nappali énjével nem is törődik. Sok könyvet vesz s minden szerepének korát tanulmányozza. Nem nagy áldozat, hisz maga kérdi: „Mit csináltam volna könyvek nélkül és ekkora kíváncsisággal, amellyel születtem?“ Testét-lelkét valósággal beletöri a színészetbe. Mert az ő teste csak háza, ruhatára a színésznek. „S az embernek nem elég felküzdenie magát. Mindennap helyt is kell állni, ha fölül akar maradni.“ Koplal, hogy el ne hizzék; fut, rohan, mikor heverhetne. Gyakrolja teste rugékonyságát, kiejtésének tisztaságát és könnyűségét, mert a száj könnyen ellustul. „Ezzel tartozom a színpadnak, amíg rálépek.“

Aztán darabokat keres, fordít, átír a színpadnak, nemcsak maga, hanem mások számára is. Önzetlenül háttérbe szorítja személyiségét, mert semmi sem fontos, csak a szent művészet. „Csak égtem, csak adtam magam“, — írja ez a romantikus, túlbuzgó lélek. „Meggyújtottam magamat és lobogtam, mint egy égő szurokfáklya.“ Lobogott és égett s valóban pazarul ajándékozta magát. Mert diadalmas volt színészsorsa. És épen itt bosszulta meg magát az ő kevélysége. „Jó volt és édes volt a bécsi Medea-előadás, — írja, — egész Bécs, sőt Magyarország zengett a diadalától másnap.“ Világdicsőséget szereszett volna s hozzá méltó színésztársakkal, ha ott marad. De ő rá szükség van; itthon a színészet hiányos lenne nélküle, — úgy érezte s nem fogadta el a legfényesebb külföldi ajánlatokat. Ilyen kevély bizonyosságát adta az ő nagyszerű, kevély hitének, amit aztán az idő lassan visszalopott tőle. „Túlságos komolyan vetted magadat színész-barátom“, — korholja magát. „Nem tudod, hogy Magyarország par excellence politikai ország, hol az ilyen tényezővel, mint a művészet nem törődnek? A kormány fütyül a Nemzeti Színházra s csak meddő politikusokkal... s azok mosdatásával foglalkozik. Szegény, mert sokkal hátrább van kultúra dolgában, hogy sem tudná, mekkora művelődési eszköz rejlik egy jól vezetett színházban. Tombol az átkos protekció-rendszer, Magyarországnak ez a rákfenéje. A legrettenetesebb seb egy színházon, mert kizárja az igazi tehetséget s ezzel a vonzerőt, tehát: a közönséget... Égbekiáltó! Vérlázító! ... De csakis olyan lesülyedt intézettel bánhatnak így, melynek nincsenek férfiai!

A, ha nekem egy színházam és egy Jászaim volna!”

A közönséget is szidja. „Ne várj tudást, műveltséget tőle s hogy előbb studiumot csináljon a megnézendő alakról.“ Aztán időnkint mégis maga védi. „Hallgass ide, te ember, te Mária!“ Nem igaz, hogy csak szexuális hitványságok érdeklik őket. Lám, milyen szépen megtelt a ház görög és klasszikus darabokkal. Mert a tragédiák vonzanak leginkább. S ezen tovább ábrándozva, már programot is csinál. „Aztán lehetne a művészetet nemesebb célokra is felhasználni. Arra, hogy a szegény, piszokban botorkáló embereknek szép életet, szép utakat mutasson. A színháznak tudnia kell, hogy fáklyavivő. Hisz majdnem minden ember keresi az utat a magasba és a menekülést az állati létből.“

Nem tudom, nem túlozza-e Jászai ezt a menekülési vágyat, a szórákozás rovására. Azt hiszi, csupa sóvár tragika ül a nézőtéren.

A magyar nyelv pedig külön szívügye. Nem kell a sok idegen import. Párizsban a komoly művészetnek külön téatruma van. A francia: nyelvért játszatja Corneillet és Racinet. S nekünk talán nincs Vörösmartynk? „Szép, drámai nyelvezete semmivel sem alábbvaló. És, ó, mekkora veszedelemben forog a mi nyelvünk Budapesten. Teljesen ellaposodik, elszegényedik, elveszti eredetiségét. Igazán szükség volna rá, hogy a színpadról folyton nemesítsék és felfrissítsék.“

Ez az igazi Jászai, aki folyton nemesít, felfrissít, javítani akarja magát, közösségét, kollégáit, direktoraikat s felörlődik azon, hogy mindenki dilettáns, közömbös, rosszindulatú, ellenséges, terveivel s becsvágyával szemben. S amíg ezeket százszor és százszor végigkeseríti s mezdő csatározásokban kimerül, egészen groteszk ötlete támad, midőn tehetetlen, gyerekes daccal már holmi éhségsztrájkjal fenyegetőzik naplójában. „Hát egyszerűen nem fogok enni! Egyenek ők, az ellenségeim! Én csak dolgoztam és igaz és jó akartam lenni, de ők öntudatosan rosszak és öntudatosan marnak engem halálra. Kiüldöznek az életből.“

Ha a színházat becsületes, vagy hozzáértő lélek vezette volna, — mondja egyszer később, — milyen egész lett volna az én pályafutásom! Milyen tökéletes keretet adhatott volna az én ritka színészi egyéniségemnek! Világhírvé lehetett volna a színházunk, melyet bámulni jöttek volna messze földről.“

Hiú álmok. S tíz évi küzdelem után elgyötörve gondol újból, — bár irtózáttal — a bécsi dicsőségre s külföldi lehetőségére. „Egy német abc-s könyvvel a kezemben halok meg, távol Széchenyi sírjától. Ez az egyedüli szent ebben az eszét vesztett, nagyzó, tudatlan országban és az egyetlen, akitől bucsuzni fogok. De mit is panaszkodom s zugok, — kérdi, — mikor őt nem értették meg! Meg kellett örülnie! Hisz voltak, kiknek még a Lánc-híd sem tetszett! Mit szólna, ha itt most körülnézne!“

„Hitvány az ember! Nemhogy nem érti, de irigyli s megfeszíti a nálánál külobbet!“

De mégis megmaradt magyar színésznek. Egy évi Vigszínházi szerződés után, visszahívták a Nemzeti Színházhoz, hová — amint mondja, — az Uristen egyre szűkebb liku rostából potyogtatta a direktorokat.“

Csak egy igazgatója, akiről mindig egyformán, a legnagyobb hálá-

val és szeretettel emlékezett meg: Szigligeti; az egyetlen, aki megértően bánt vele. Aki a művész szemével nézte őt s gyönyörködött szenvedélyes kitöréseiben is, — látva, hogy azoknak mindig az igazság a forrása.“ Éreztem a jóságát és olyan puha voltam a kezében, mint egy krepfátyol“, mondja, kissé szétfolyó és pasztellszínű hasonlattal. Szigligetinek köszönhette művészi öntudatának első lélekzetvétélét is, színészetének első gyönyörű ünnepét. Olvasó-próbán voltak, Váradi Antal Iskarióthjából. Jászai: Magdolnát játszotta, s Szigligeti mellette ült, a szokásos ceruzával a kezében. Jászai a szerepet már előre, otthon megtanulta, magába szívta, úgyhogy olvasáskor már szárnyára kapta a szöveg, már magáról megfedkezve csak úgy repült a könnyű versekkel. „Már Magdolna voltam“, — mondja. De azért ennek dacára észre vette, hogy Szigligeti, amint a szövegben követte őt, apró rövid vonásokat huzigál. Odapillantott és azt látta, hogy az ő egész nagy elbeszélése ott törölve volt, de amint mondja, utána, az egészet visszahúzta Szigligeti. „S a beszédem megmaradt. Egyikünk sem tette szóvá, de ez a néma jelenet volt életemnek legszebb pillanata.“

„Sors, — így kiált fel, — adj az életem végére még egy hasonló lelkes lényt és a közbeesőket mind megbocsátom neked“.

Lángeszű és egyben gyermek volt Jászai Mari. Nehéz őt követni az örök lelkességben. Szűk az ember szíve, — mondja — belefárad, belefásul az egész világért való aggodalomba és ha kialhatta magát és nem koplal, visszahúzódik a maga rendes medrébe, mint folyó: áradás után és folytatja a megszokott életét.“

S férje, a kis Kassai, s mindazok, kik őt Jászai szívében követték, hoyne maradtak volna el mögötte, mikor érzelmi horizontjuk annyival kisebb volt az övénel? „Nagy, széltében száguldó érzéseket kevés ember bír meg“, — panaszkodik. S mindjárt eszünkbe juttatja amit Rákosi Jenő mondott egyszer róla: „Kár, hogy ez az ember szoknyában jár“.

Igaz, bátor, harcos és büszke volt ez az ember. De viselkedésében mégis egyenetlen, félnék és bizonytalan. Jászai a maga sötétenlátásában úgy hitte, hogy ez a szegény-ember bizonytlansága benne, a korai nevelés hiánya. De ezt így egyszerűen elfogadni fölületes és igazságtalan volna. A self-made ember élete nehezebb, bizonyos, de bizonyos az is, hogy legnehezebb a maga iránt túlzottan igényes embert kielégíteni s Jászai akkor is bátortalan és örökösen nyugtalan lett volna, ha történetesen hercegi házban születik.

Rédey Mária

Die Seele Mari Jászais. Von Maria Rédey.

Die ausserordentliche Persönlichkeit der grossen ungarischen tragischen Schuspielerin Mari Jászai ist schon seit langem ein interessantes Objekt der Psychologie des Schauspielers. Ihre Memoiren und die Briefe an ihren Mann gewähren einen Einblick in diese mit kindlicher Begeisterung erfüllte und doch grossartige Seele und dienen als wichtige Quelle psychologischer Einsichten. Mari Jászai stellte ihre ganze Persönlichkeit in den Dienst des in ihr lebenden Schau-

spielers. Mit ungewöhnlicher Zähigkeit bildete sie sich stets weiter und betrachtet die Sache der ungarischen Schauspielkunst als ihre eigenste. Sie sucht nach Stücken, übersetzt und zwar nicht bloss für sich, sondern auch für andere. Nach den Wiener Medea-Vorstellungen hätte sie leicht den Weltrum erlangen können, doch kehrte sie in ihre Heimat zurück und blieb ihr stets treu.

SOPRONI ISKOLAI SZINJÁTÉKOK A 17—18. SZÁZADBAN

Sopronban, akár más, főleg németnyelvű városban, már a templomi színjáték is kedvelt volt. De míg Pozsony és Brassó csak a 15. század derekáról szolgáltat biztos időpontot, addig Sopron a maga 1412-es évszámával jóval elébe szökik a két másik városnak. Fennmaradt ez évről a hasfalvi Grunspeck Szigfridnek levele, melyben a soproni bírót megkéri, szerezné vissza neki páncélját, melyet Mautner Istvánnak kölcsönzött oda a templomi játékokra.¹

Íme, mikor rávirrad a történelem hajnala a soproni színjátszásra, már akkor ez túl van az első fokon: már polgárok játszanak és gond esik a külső kiállításra is. De másért is fontos ez az adat; mint magányos fényforrás messze területre ellátszik, előre meg hátra egyaránt veti sugarait. Belőle az előadások hosszú láncolatára következettünk, annyival is inkább, mert a soproni lakosság játszó kedve még hosszú időre megőrizte a templomi színjátékok csíráit.² Így még a reformáció első idejében is szokásos volt nagyszombaton a Júdást jelképező szalmabábú körülhurcolása a városban és ünnepélyes megégetése.³ Vízkeresztkor meg a diákok, élükön papokkal, bejárták a házakat és versmondásnak közepette belevésték az ajtóba a három király monogramját. Ennek a szokásnak csak II. József vetette végét.

A reformáció nem volt ellensége az egyházi színjátéknak, de megnesesítette a templomból kikerült fattyúhajtást. A templom egykori szerepét az iskola vette át. A tanítók írták a darabokat és a növendékek adták elő. Soproni diákok tucattal járták a német egyetemeket, tán meghonosították Sopronban is az új szokást, biztos adatunk csak 1615-ből való. Akkor a város Grácot és Páduát járt polgármestere, Lackner Kristóf dr. írt színdarabot és a városházán adatta elő a tanuló ifjúsággal, a címe „Cura regia, seu consultatio paterna“ (a király gondja, avagy a szülői tanácskozás) volt. A tudós szerző kiadta könyvben is és mint az előszóban mondja, az ifjúság szeretete készítette a

¹ Házy: Sopron sz. kir. város története. I. rész, 2. kötet, 57. o.

² További adat egyházi színjátékra Hofmair Lénárdné végrendelete 1516-ból. Pénzt és fekete köpenyét hagyja az úrnapi játékokra (das spyl zw Gotzleichnams Tag). Házy i. m. II. rész, 1. kötet, 342. o.

³ Gamauf soproni ev. pap kéziratos jegyzetei a Nemzeti Múzeum levéltárában. III. k.